

Klaudia Rosińska¹

KRÓL SAUL JAKO PRZYKŁAD OSOBY CHOROJ PSYCHICZNIE W STARYM TESTAMENCIE

Wstęp

Stary Testament dostarcza mnóstwo przykładów osób, których zachowania pozostają niezrozumiałe dla współczesnego czytelnika. Niekiedy spotkać można opisy pełne agresji i przemocy, których nie można do końca wyjaśnić. Oczywiście, można przypuszczać, że są to zachowania związane z charakterem danej postaci lub wynikające z kontekstu kulturowego. Czy jednak takie wyjaśnienie jest wystarczające? Nie zawsze. I takim przypadkiem, gdzie, w mojej opinii, istnieje potrzeba innego wyjaśnienia, jest przypadek Saula. Celem artykułu było przeanalizowanie symptomów w zachowaniu pierwszego króla Izraela opisanych w Księdze Samuela i skonfrontowanie ich z obecną wiedzą medyczną. Aby tego dokonać, posłużono się najpierw metodą krytycznej interpretacji źródeł, która pozwoliła wyłonić właściwe opisy nietypowych zachowań, a później za pomocą metody porównawczej przeanalizowano je pod kątem wiedzy z zakresu nauk medycznych. Jako tekst źródłowy wybrano przekład Septuaginty. Na tej podstawie postawiono diagnozę, że Saul cierpiał na zespół paranoiczny. Ponieważ nie ma możliwości bezpośredniej konfrontacji z pacjentem ani obserwacji jego zachowania, rozważania te są jedynie analizą objawów opisanych w Biblii. Nie wiadomo, na ile dokładnie opisał je autor, dlatego nie można być do końca pewnym diagnozy. Nie należy zakładać, że każde niezrozumiałe zachowanie postaci biblijnych ma podłoże psychiczne, jednak w przypadku Saula istnieje wiele przesłanek wskazujących na możliwość występowania u niego choroby psychicznej.

Izraelici cierpieli na różne choroby, zarówno fizyczne, jak i psychiczne. Do chorób ciała zaliczane były wszelkiego rodzaju rany (1 Krl 22, 35; 2 Krl 1,2), potłuczenia (Iz 1,6), złamania (Kpł 21, 19), trąd (Kpł 13, 43), wrzody i świerzb (Pwt 28, 27; Hi 2, 7; Iz 38, 21), wycieńczenia, zapalenia i oparzenia (Pwt 28, 22), niepłodność (Rdz 11, 30), choroby oczu (Rdz 19, 11; Tb 6, 8–9), gardła i uszu (Ps 38, 14–15; Za 14, 12). Zaburzenia natury umysłowej postrzegane były wtedy inaczej niż współcześnie. Pisarze biblijni zaliczali do tej grupy choroby głowy i osłabienia serca (Iz 1, 5), obłąkanie i niepokój serca (Pwt 28, 28), ból głowy wywołany uderzeniem lub porażeniem słonecznym (2 Krl 4, 18–9; Jdt 8, 3), skrajne przygnębienie (Ps 38, 7), omdlenie (Ps 88, 16) i duchowe udręki (1 Sm 16, 14–15).

¹ Mgr Klaudia Rosińska, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; adres do korespondencji: 76–200 Słupsk, ul. Wileńska 37/2, e-mail: claudia.rosinska@wp.pl.

Starotestamentalni autorzy nie skupiają uwagi na chorobie samej w sobie, ale ukazują ją w szerokim kontekście problemu zła i znaczenia w Bożych planach zbawienia². Bóg stworzył człowieka na swój obraz i powołał go do szczęścia (Rdz 2, 8–25), ale człowiek przez grzech pierworodny odwrócił się od Stwórcy i zburzył ustanowiony przez Niego porządek (Rdz 3, 16–19). W świadomości Izraelity choroba jest pewnego rodzaju przeżyciem winy i stanowi zewnętrzny wyraz zniszczenia relacji między Bogiem i człowiekiem oraz między ludźmi³. Nie przesądzając o naturalnych i bezpośrednich przyczynach choroby, zauważa się jej wyraźny związek z grzechem pierworodnym, którego stanowi bezpośredni skutek (Rz 5, 12). Widać to bardzo wyraźnie w opisie choroby Saula, która jest tematem niniejszej pracy. Pierwsze wzmianki o symptomach choroby pojawiają się dopiero po tym, jak Saul nie wypełnia Bożego rozkazu. Autor księgi Samuela próbuje pokazać, że choroba króla jest skutkiem jego grzechu przeciwko Bogu.

1. Charakterystyka postaci Saula

Saul był pierwszym królem Izraela. Pochodził z rodu Beniamina, był synem Kiswa. Jego rządowi towarzyszyła wojna. Nowy król nieustannie walczył i zwyciężał wrogów Izraela. Jednak tak jak jedna wojna była początkiem jego panowania, tak inna rozpoczęła jego kres. Była to święta wojna z Amalekitami⁴. Z biblijnej relacji (1 Sm 15, 1–35) wynika, że Saul zwyciężył w tej wojnie, podczas której obowiązywał cherem. Była to klątwa polegająca na całkowitym wyniszczeniu wrogów. Należało spalić wszystko, co do nich należało, zarówno dobytek, zwierzęta, jak i ludzi. Saul nie dopełnił ciężącego na nim obowiązku i zachował zwycięski łup. Za ten występki został surowo napomniany przez proroka Samuela (1 Sm 15, 22–23), a także odrzucony jako król. Saul przyznał się do winy i okazał skruchę, jednak nie wpłynęło to na jego sytuację. Prorok Samuel przepowiedział, że Bóg wybrał już kogoś na następcę króla (1 Sm 16, 1–13). Nie mówi jednak, kto to będzie. To właśnie jest kluczowy moment dla postaci Saula.

1.1. Choroba Saula

Po namaszczeniu Dawida na króla Saul diametralnie się zmienia. W Biblii można przeczytać: „Duch Pana odstąpił od Saula, a zaczął go dusić zły duch, przybyły od Pana” (1 Sm 16, 14). W okresie sędziów Duch Pana udzielał ludziom władzy centralnej, która zwykle należna była jedynie Bogu. W okresie wybrania Saula na pierwszego króla Duch Pana opanował i jego i obdarzył go darami prorockimi. Oprócz tych darów Saul otrzymał też inne pozytywne cechy, np. odwagę, mądrość, charyzmę, pewność siebie. Jednak dary te nie były dane raz na zawsze. Duch Boży nie udzielał mocy do wykonania tego samego zadania dwóm osobom. Dlatego kiedy Dawid został wybrany na następcę Saula, ten utracił należne mu wcześniej dary Ducha Bożego. W pierwszym królu obja-

² Jerzy Stefański, *Sakrament chorych w dziejach i życiu Kościoła* (Gniezno, 2000), 27.

³ Alfons Skowronek, *Chorzy i ich sakrament* (Włocławek, 1997), 25.

⁴ Dariusz Dziadosz, *Monarcha odrzucony przez Boga i lud. Proces redakcji biblijnych tradycji o Saulu* (Przemyśl, 2006), 198–200.

wiły się wtedy negatywne cechy wynikające z braku Ducha Pana, czyli: lęk, niepewność, zazdrość, krótkowzroczność⁵. Z pewnością zmiana w zachowaniu Saula była widoczna dla otoczenia, gdyż wspomina o niej redaktor księgi Samuela. Sformułowanie „zły duch przybyły od Pana” może mylnie sugerować, że Bóg czyni komuś zło lub chce zła i w tym celu posyła złego ducha. Jednakże jest to nie do końca adekwatne tłumaczenie. Hebrajskie sformułowanie „ruah-ra ah” często jest tłumaczone jako duch zły. Powinno być rozumiane raczej jako duch katastrofy. Cały werset powinno się więc rozumieć w ten sposób, że Saula opuścił duch Pana, a zaczął opanowywać go duch zwiastujący katastrofę lub coś złego⁶. Takie rozumienie dużo lepiej wyjaśnia, w jakiej sytuacji znajdował się Saul. Atakiem złego ducha nazywano również choroby, których Izraelici nie rozumieli i nie potrafili wyjaśnić, jednak dzięki współczesnej medycynie można je już konkretnie nazwać i zdiagnozować.

Warto zwrócić uwagę na otoczenie Saula, które zaobserwowało zachodzące w nim zmiany: „Słudzy Saula powiedzieli: «Oto dusi Cię zły duch od Pana. Pozwól, by słudzy twoi wypowiedzieli przed tobą swą radę i by poszukali dla naszego pana kogoś, kto potrafi grać na harfie. Kiedy zły duch zacznie cię dręczyć, wtedy on zagra na harfie i ty poczujesz się lepiej, bo to cię ukoji»” (1 Sm 16, 15–16). Słudzy Saula, oceniając wpływ „złego ducha”⁷ na zachowanie króla, polecają mu muzykę. Oznacza to, że już wtedy stosowano leczenie za pomocą muzykoterapii. W przypadku Saula muzyka miała służyć poprawie jego stanu zdrowia, czyli być odpowiednikiem współczesnej psychoterapii. Znany jest duży wpływ muzyki na leczenie chorych na depresję⁸. Widać to również na przykładzie Saula po tym, jak posłuchał rady dworzan: „Odtąd, kiedy zły duch opanowywał Saula, Dawid brał harfę i grał na niej swą ręką, przynosząc Saulowi ukojenie i dobre samopoczucie, bo wtedy zły duch odstępował od niego” (1 Sm 16, 23). Dokładnie rzecz biorąc, instrument, o który chodzi w tym fragmencie, to lira składająca się z dwóch ramion wychodzących z pudła rezonansowego. Instrument ten odnaleziono w kananejskim mieście Megiddo⁹. Początkowo muzyka Dawida pomagała Saulowi. Wyprowadzała go ze smutku i niepokoju wewnętrznego.

1.2. Saul i Dawid – kolejne objawy choroby Saula

Bez wątplenia ważnym wątkiem w życiu Saula była relacja z Dawidem. Saul nie wiedział, że Dawid został namaszczony przez Samuela na kolejnego króla, jednak bezbłędnie odczytywał znaki, które temu towarzyszyły. Dostrzegał, jak wzrastała pozycja Dawida wśród ludu, widział w nim te cechy, które wcześniej sam posiadał. Saul początkowo polubił Dawida, wysyłał go nawet na wojny jako dowódcę wojsk, co świadczyło o dużym

⁵ John H. Walton, Victor H. Matthews, Mark W. Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy do Starego Testamentu. Księgi protokanoniczne*, Prymasowska Seria Biblijna (Warszawa 2014), 334.

⁶ David T. Tsumura, *The First Book of Samuel. The new International Commentary to the Old Testament* (Cambridge, 2007), 427.

⁷ Robert Merez, *(Współ)odpowiedzialność Boga za bieg historii według Ksiąg Samuela i Królewskich* (Warszawa, 2010), 203–216.

⁸ Bogusław Pawlaczyk, *Biblia a medycyna* (Poznań, 2005), 251–252.

⁹ Walton, Matthews, Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy*, 335.

zaufaniu, jakim król darzył swojego podwładnego. Właśnie na jednej z tych wojen Dawid zwyciężył wojownika filistyńskiego Goliata. W 1 Sm 18, 6–7 można przeczytać: „Z wszystkich miast Izraela wychodziły na powitanie Dawida tancerki z bębenkami, w radosnym nastroju i z kymbalonami, a kobiety śpiewały, mówiąc: «Saul rozgromił tysiące, a Dawid dziesiątki tysięcy»”. Właśnie w tym momencie Saul poczuł bardzo dotkliwie, jak osłabiła się jego pozycja wśród ludu. Właściwie pieśń kobiet należy interpretować raczej w kontekście przyszłych wydarzeń niż przeszłości Saula i Dawida. Jest to zapowiedź mającego nastąpić konfliktu między obecnym a przyszłym królem. Późniejsza narracja podkreśla gniew i zazdrość Saula, który od tego momentu traktował Dawida jako swojego rywala¹⁰. Kiedy Saul poczuł, że Dawid może mu odebrać koronę, stał się smutny i przygnębiony. „Od tego dnia Saul patrzył podejrzliwie na Dawida” (1 Sm 18, 9). Zazdrość Saula o pozycję Dawida była niewątpliwie rezultatem niskiej samooceny króla i ciągłego obwiniania się o utratę przychylności Boga. Odkąd Samuel przepowiedział mu upadek, Saul nieustannie odwracał się za siebie, bojąc się, że utraci to, co zdobył. Tymczasem Dawid stał się uosobieniem tego wszystkiego, czego Saul się obawiał¹¹. Wszyscy kochali Dawida. Poddani, dworzanie, a nawet rodzony syn Saula, Jonatan, przyjaźnili się z nim. Saul poczuł się bezradny, opuszczony i samotny, a jednocześnie nie chciał dopuścić myśli, że ktoś może być królem zamiast niego. Jest to bardzo ważny motyw, który wskazuje, że władza określała Saula całkowicie. W jego własnym przekonaniu tylko ona dawała mu narzędzia do bycia potrzebnym. Myśl, że nawet to mógłby utracić, sprawiała, że byłby nikim. Właśnie dlatego od tego momentu Saul tak bardzo znienawidził Dawida i stał się jego największym wrogiem.

Od tego czasu Saul stał się agresywny. „Następnego dnia Saula opanował szkodliwy duch, posłany przez Boga. Prorokował w swoim domu, dlatego Dawid zaczął grać swą ręką na strunach, tak ja to robił codziennie. A w ręku Saula był włócznia. Saul podniósł tę włócznię i rzekł: «Trafię w Dawida czy w ścianę?» Lecz Dawid dwukrotnie uchylił się przed pociskiem” (1 Sm 18, 10–11). Wydaje się, że włócznia, podobnie jak berło, była symbolem władzy królewskiej Saula. Jest on bardzo często przedstawiany z włócznią w ręku, zwłaszcza po swoich tryumfach. W analogiczny sposób sztuka egipska przedstawia faraona z berłem w ręku. Również asyryjscy władcy przedstawiani są z bronią w ręku, niekiedy także z włócznią. Ten rodzaj broni nie służył raczej do rzucania w przeciwnika jak oszczep, ale znane są opowieści, chociażby z *Iliady* o silnych wojownikach, którzy w ten sposób zwalczali swoich wrogów¹². To zachowanie Saula ma pewne symboliczne znaczenie. Włócznią, która przyniosła mu chwałę podczas wojen, próbuje odebrać życie bezbronnemu chłopcu, który w rękach trzyma cytrę. Włócznia – symbol wojny – przeciwko cytrze dającej ukojenie. Pełen niepokoju Saul przeciwko spokojnemu Dawidowi¹³. Kolejne wersety komentują to zachowanie jednoznacznie. Saul bał się Dawida, bo był z nim Bóg. Podkreślają to wersety 12 i 15. Dawid przerażał Saula, dlatego ten tak bardzo chciał się go pozbyć. Zastanawiające jest jednak coś innego. Koniec wersetu 11 mówi,

¹⁰ A. Fitzmyer, Raymond E. Brown, Roland E. Murphy, *Katolicki komentarz biblijny*, Prymasowska Seria Biblijna (Warszawa, 2013), 250.

¹¹ Tsumura, *The First Book of Samuel*, 475.

¹² Walton, Matthews, Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy*, 339.

¹³ Tsumura, *The First Book of Samuel*, 479.

że Dawid dwukrotnie uniknął przybicia do ściany. Oznacza to, że po pierwszym takim epizodzie nie odesłano go, a pozostawiono przy Saulu. W dodatku Saul niedługo później wysłał go na wojnę jako dowódcę. Może to wskazywać na pewną niespójność w zachowaniu Saula. Wygląda to tak, jakby nie mógł się zdecydować, czy zabić Dawida, czy nie. Jakby w jednym momencie chciał go zabić, a już chwilę potem potrzebował go. Już z tych kilku rozdziałów można wyciągnąć pewne wnioski. Saul swoje życie i działania koncentruje wokół postaci Dawida. Chce mieć go blisko, a jednocześnie obawia się utraty władzy. Zaczyna obsesyjnie śledzić niemal każdy jego ruch, a nawet w porywach emocji próbuje go zabić. Lokuje w nim wszystkie swoje żale i lęki. Dawid staje się obsesją Saula. Wszystko, co robi, wzbudza w Saulu niepewność, a niekiedy paniczny lęk przeradzający się z czasem w agresję. Czy jest możliwe, że wszystko to wynika z charakteru Saula? Z jego braku pokory albo pychy wobec Boga? Czy jest możliwe, że Saul świadomie i z pełną determinacją postanowił prześladować wybrańca Bożego? Po co zatem tak bardzo starał się odzyskać przychylność Boga, skoro był gotów sprzeciwić się po raz kolejny jego woli? Te działania wykluczają się wzajemnie. Gdyby Saul świadomie chciał skrzywdzić Dawida, nie próbowałby udowodnić za wszelką cenę, że wola Boża jest dla niego ważna. Wiedział przecież od Samuela, że Bóg wybrał już innego króla na jego miejsce. Wybaczył mu, ale odebrał mu swego Ducha. Gdyby świadomie chciał walczyć z wolą Bożą, musiałby wiedzieć, że poniesie porażkę. Dlaczego więc Saul tak bardzo chciał mieć kontrolę nad Dawidem? Można spróbować wyjaśnić to za pomocą medycyny.

1.3. Saul w Rama – nowe objawy choroby

W kolejnych rozdziałach przedstawiono definitywne odejście Dawida z pałacu Saula. Pojmanie Dawida stało się dla Saula priorytetem. Ciągłe dręczony obsesją na punkcie Dawida, Saul ruszył w pogoń. Słyszając, że Dawid udał się do proroka Samuela, Saul ruszył za nim do miejscowości Nauathu koło Ramy. Tam też wydarzyło się coś, co pokazuje kolejny objaw choroby Saula. „Wyruszył zatem stamtąd do Nauathu w Ramie. Wtedy również jego opanował duch od Boga, tak że szedł dalej prorokując i tak przybył do Nauathu w Ramie. Tam zdjął z siebie szaty i prorokował przed nimi. Potem padł i leżał nagi przez cały ów dzień i całą noc. Z tego powodu mawia się w porzekadle: «Czy i Saul między prorokami?»» (1 Sm 19, 23–24). Saul w tym momencie wcale nie musiał leżeć zupełnie bez ubrań. Mógł mieć na sobie cienką tunikę, a i tak przez Izraelitów byłby określony jako nagi¹⁴. W kontekście tego fragmentu należy też zauważyć, że prorocy byli wyjątkową grupą w starożytnym Izraelu. Można było szkolić się w różnych metodach prorokowania. Jedną z nich było popadanie w pewnego rodzaju ekstazę, bo uważano, że tylko w ten sposób można przyjąć boskie przesłanie. W Izraelu proroka w ekstazie uważano czasami za człowieka szalonego. Jednak w przypadku Saula ekstaza nie prowadziła do przyjęcia boskiego przesłania. Duch Pana prowokował Saula do całkowitego obnażenia się i odłożenia na bok insygniów władzy królewskiej. Jest to czynność symboliczna potwierdzająca odrzucenie Saula jako króla Izraela¹⁵.

¹⁴ Tsumura, *The First Book of Samuel*, 499.

¹⁵ Walton, Matthews, Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy*, 340–341.

Patrząc na to wydarzenie w kontekście psychiki Saula, należy zauważyć, że spotkanie z Samuelem było dla niego ogromnym przeżyciem, gdyż przypominał mu on, jak został wybrany przez Boga, ale także i o jego potępieniu. Wszystkie wspomnienia powróciły do Saula z wielką siłą, aż do tego stopnia, że oddał się swoim pragnieniom. Tak bardzo pragnął na nowo być wybranym przez Boga, że zaczął zachowywać się tak jak w momencie pierwszego namaszczenia na króla Izraela (1 Sm 9,1–10,16), czyli popadł w ekstazę. Niejednoznaczne jest z kolei jego dalsze postępowanie, czyli leżenie nago. Obnażając się i leżąc na ziemi, Saul naraził się na szyderstwa i kpiny ludu, gdyż takie zachowanie nie przystawało do królewskiej godności. Efektem tego było przysłowie: „Czyżby i Saul wśród proroków?” (1 Sm 19,24). To zachowanie w połączeniu z wcześniejszymi, a także późniejszymi epizodami mogłoby wskazywać na zespół urojeniowy.

1.4. Pościg Saula za Dawidem – analiza zachowania

Po wydarzeniach w Nauathu Saul wrócił do pałacu, gdzie dowiedział się, że jego syn Jonatan pomaga Dawidowi (1 Sm 20, 1-42). Saul na samo pytanie Jonatana o winę Dawida zareagował agresywnie i również w swojego syna rzucił włócznią. Jest to dowód na to, że każde zachowanie środowiska Saula odnoszące się do osoby Dawida było przez króla odbierane bardzo osobiście i reagował na nie kompulsywnie. Podobną sytuację można zaobserwować w przypadku kapłanów z Nob. Gdy tylko Saul dowiedział się o pobycie Dawida w Nob, wyruszył tam. Istotne są tu jego wypowiedzi (1 Sm 22, 7–8): „Wtedy Saul odezwał się do otaczających go sług. Rzekł im: «Posłuchajcie, synowie Beniamina. Czy syn Jessaja naprawdę nada wam wszystkim pola i winnice? Czy wszystkich was ustanowi setnikami i tysiącnikami? Czy zrobi to dlatego, że wszyscy spiskujecie przeciw mnie? Że żaden nie ujawnił moim uszom zмовy mojego syna z synem Jessaja? Że nie ma wśród was ani jednego, który by mi współczuł? Że ani jeden nie odsłonił moim uszom tajemnicy, że mój własny syn wrogo nastawił mojego sługę przeciw mnie, tak jak to pokazuje dzisiejszy dzień?»”. Pytania Saula do Beniaminitów są retoryczne. Saul chciał w ten sposób podkreślić fakt, że Dawid pochodził z pokolenia Judy, które było największym pokoleniem. Były więc niewielkie szanse, że po objęciu przez niego władzy lud z pokolenia Beniamina zyska jakieś ziemie lub przywileje¹⁶. Saul próbował więc ugruntować swoją pozycję wśród swojego pokolenia. W tej wypowiedzi odniósł się do podstawowych prerogatyw władzy królewskiej. Król zapewniał sobie wsparcie ludu, wojsk i możnych poprzez nadawanie im ziem wraz z całym ich bogactwem, czyli pło-nami i bogactwami naturalnymi. Do tego odniósł się właśnie Saul. Przypomniawszy podda-nym, że wszystkie bogactwa zawdzięczają właśnie jego przychylności. Ostrzegł ich przy tym, że mogą ją utracić, sprzymierzając się z Dawidem¹⁷. Saul bardzo wyraźnie zazna-czył, czego oczekuje od ludu. Chciał, aby poddani donosili mu o wszystkim, ostrzegali o każdym niebezpieczeństwie, współczuli. Wskazuje to bardzo wyraźnie na jego samo-poczucie. Saul czuł się niepewnie. Miał poczucie zagrożenia i niebezpieczeństwa, dla-tego chciał tak konkretnych deklaracji ze strony poddanych. „Saul zapytał go: «Dlaczego

¹⁶ Tsumura, *The First Book of Samuel*, 542.

¹⁷ Walton, Matthews, Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy*, 343.

ty i syn Jessaja zawiązaliście spisek przeciwko mnie? Dałeś mu chleb i miecz i radziłeś się w jego sprawie Boga, czy ma wystąpić jako mój wróg, co właśnie pokazuje dzień dzisiejszy»” (1 Sm 22, 13). Pytanie Saula było dla Achimeleka niezrozumiałe. Kapłan nie wiedział o konflikcie Saula i Dawida, dlatego przyjął młodzieńca, jak przyjmuje się wysłanników królewskich. Królowie dość rzadko wizytowali swoich poddanych osobiście, natomiast często wysyłali w swoim imieniu przedstawicieli. Byli oni witani bardzo serdecznie przez poddanych. Achimelek wiedział, że Dawid jest członkiem rodziny królewskiej, że jest dowódcą królewskiej straży i do tego się odwołał, tłumacząc pomoc udzieloną Dawidowi. Tylko z tych powodów przyjął młodego wojownika tak gościnnie¹⁸.

Obie wypowiedzi Saula pokazują, jak daleko posunął się on w interpretacjach zachowań innych ludzi względem siebie i Dawida¹⁹. Najpierw oskarżył swego syna, Jonatana, o zdradę i próbę pozbycia się go, podczas gdy Jonatan zapytał go tylko, dlaczego tak prześladowuje Dawida. Owszem, ostrzegł Dawida, ale nie po to, by przygotować zasadzkę na Saula, tak jak ten to interpretuje. Zrobił to, by ratować życie swojego przyjaciela. Podobnie jest również w przypadku kapłanów z Nob. Saul w zwykłym nakarmieniu Dawida dopatruje się spisku i dążenia do obalenia jego rządów. Kapłani nie rozumieją jego podejrzeń, ponieważ w rozmowie z Dawidem przekonali się, że kocha on Saula i nie chce jego śmierci. Szczególnie tu widać, jak bardzo myślenie Saula różni się od myślenia środowiska wokół niego. Niestety, Saul był tak zaślepiiony w swoich wyobrażeniach, że rozkazał zabić kapłanów za spiskowanie z Dawidem.

Kolejne spotkanie Saula z Dawidem odbyło się w jaskini Engaddi (1Sm 24, 1–23). Należy zwrócić uwagę, że jaskinia w Biblii odnosi się do dzikich zwierząt i symbolizuje zło, niebezpieczeństwo. Taki obraz jaskini determinuje też obraz ludzi, którzy tam mieszkają. Są zazwyczaj wygnańcami lub niebezpiecznymi złoczyńcami. Funkcja jaskini owiana jest pewnego rodzaju tajemniczością. Dopiero kiedy słabnie kojarzenie jaskini z dzikimi zwierzętami, nabiera ona również pozytywnego znaczenia, jak choćby Bożej opatrności²⁰. Do takiej jaskini przybył Saul, by odpocząć, a głęboko w środku ukrywał się Dawid. Prawdopodobnie przebywał tam z innymi wygnańcami. Kiedy Saul i jego ludzie zasnęli, Dawid mógł ich zabić, jednak tego nie zrobił. Zamiast tego zapytał Saula, dlaczego ten chce zabić jego? Reakcja Saula była niespodziewana, przepełniona emocjami, jednak tym razem pozytywna. Saul zawołał do Dawida (1 Sm 24, 17–21): „Synu, Dawidzie, czy to twój głos?» I wybuchnął Saul głośnym szlochem. I rzekł Saul do Dawida: «Jesteś sprawiedliwszy ode mnie, bo ty odpłacałeś mi dobrem, a ja tobie odpłacałem złem. Ty mi dziś udowodniłeś, że dobro mi chcesz wyświadczać, bo chociaż Pan zamknął mnie dzisiaj w twoim ręku, ty mnie nie zabiłeś. Bo przecież jeśli ktoś napotkałby swojego wroga w jakichś tarapatach i pozwoliłby mu spokojnie odejść swoją drogą, jak to ty dzisiaj uczyniłeś, Pan odpłaciłby mu dobrem. Teraz już wiem, że to ty będziesz królował i że pod twoją ręką umocni się królestwo Izraela»”. Po raz kolejny można zaobserwować zmiany w zachowaniu Saula. Mimo że wcześniej tak obsesyjnie ścigał Dawida, kiedy wreszcie się z nim spotkał, był w stanie tylko zapłakać i przyznać,

¹⁸ Walton, Matthews, Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy*, 343–344.

¹⁹ Tsumura, *The First Book of Samuel*, 545.

²⁰ Leland Ryken, James C. Wilhoit, Tremper Longman III, *Słownik symboliki biblijnej*, Prymasowska Seria Biblijna (Warszawa, 2003), 265–266.

że Dawid jest mu kimś bliskim. Jest to pewnego rodzaju anagnorisis dla Saula, gdyż rozpoznaje on swoje prawdziwe położenie. Dostrzegł, niestety tylko na chwilę, że to on, a nie Dawid postępuje niewłaściwie. Uznał swoją winę. Jest to kolejna zmiana osobowości pod wpływem silnych emocji. Saul nie potrafił zabić Dawida. Mało tego, zauważył i docenił, jak dobrym jest on człowiekiem, kiedy darował mu życie. Jednak to zachowanie tylko potwierdza, że Saul cierpiał na poważne zaburzenia psychiczne. W jednej chwili był gotowy zabić wszystkich kapłanów z Nob tylko za to, że nakarmili Dawida. Natomiast innym razem przyznaje, że kocha Dawida i uważa, że będzie on dobrym królem.

2. Diagnoza domniemanej choroby Saula

Pierwszym kryterium, które przyjęto przy próbie diagnozy, był wiek. Księgi Samuela nie podają wieku Saula w momencie intronizacji. W większości starożytnych rękopisów werset mówiący o wieku Saula jest skażony. Septuaginta podaje w tym miejscu liczbę trzydzieści, jednak jest to wniosek oparty na wieku Dawida w chwili objęcia tronu, podany w 2Sm 5,4. Saul w chwili śmierci miał dorosłego syna Jonatana i prawdopodobnie jednego wnuka. Jako okres jego panowania podaje się dwa lata, chociaż większość komentatorów sądzi, że w tekście pominięto jakiś człon liczby, czyli że Saul panował x-dwa lata. Jednak żydowski historyk Józef Flawiusz oraz Łukasz Ewangelista znali tradycję mówiącą, że Saul panował czterdzieści lat. Właśnie na podstawie tych dowodów, m.in. z Dz 13,21: „Później poprosili o króla, i dał im Bóg na lat czterdzieści Saula, syna Kisza z pokolenia Beniamina”, badacze ustalili, że w momencie intronizacji Saul miał ok. 30 lat²¹. Jest to bardzo ważna informacja, gdyż wiadomo już z Księgi Samuela, że objawy choroby Saula wystąpiły jakiś czas po objęciu przez niego rządów. Oznacza to, że należy wyeliminować te choroby, które pojawiają się wcześniej. I choć wielu znaczących biblistów może się z tym nie zgodzić, takim przypadkiem jest m.in. schizofrenia. Polski biblista ks. prof. Waldemar Chrostowski w swoim artykule o chorobach psychicznych przypisuje Saulowi właśnie schizofrenię, argumentując to rozpadem osobowości Saula oraz jego manią prześladowczą w stosunku do Dawida²². Nie sposób się nie zgodzić, że na pierwszy rzut oka ta choroba wydaje się bardzo prawdopodobna. Jednak po wnikliwej analizie jedynym rodzajem schizofrenii pasującym do przypuszczalnego wieku Saula jest schizofrenia urojeniowa, która pojawia się po 30. roku życia²³. Jednak i ten jest mało prawdopodobny. W tym rodzaju schizofrenii występują halucynacje wzrokowe, węchowe, słuchowe, a także często dotykowe. Charakterystyczne jest również dziwaczne zachowanie (strojenie min, mówienie do siebie, chodzenie w zmanierowany sposób) oraz schizofazja, czyli dziwny sposób konstruowania wypowiedzi. Autor Księgi Samuela nie zauważa w zachowaniu Saula żadnych dziwactw. Nie wspomina o niczym, co mogłoby pasować do tych cech, a zauważa takie drobiazgi jak choćby kolor włosów Dawida. Z tego powodu prawdopodobieństwo jakoby Saul chorował na schizofrenię, jest niewielkie. Poza tym Saul nie wykazuje w swoim zachowaniu cech

²¹ Walton, Matthews, Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy*, 326.

²² Waldemar Chrostowski, „Chorzy psychicznie w świetle Biblii”, *Collectanea Theologica* 84, 1 (2014): 18–21.

²³ Wszystkie rodzaje schizofrenii: Zygmunt Rydzyński, *Psychiatria* (Łódź, 1996), 205.

rozpadu osobowości, które są podstawowym kryterium w diagnozowaniu schizofrenii. Lepiej zobrazowano to w tabeli 1.

Tabela 1. Osobowość w schizofrenii²⁴

(I1/I2 – ambisencja – współistnienie sprzecznych myśli; U1/U2 – ambiwalencja – współistnienie sprzecznych uczuć, W1/W2 – ambitendencja – współistnienie sprzecznych dążeń; I1, I2/U1, U2 – paratymia – niedostosowanie uczuć do treści poznawczych; U1,U2/N1,N2 – paramimia – niedostosowanie napędu psychoruchowego do uczuć)

	Osobowość prawidłowa	Osobowość w schizofrenii
Intelekt	I1	I2
Uczucie	U1	U2
Wola	W1	W2
Napęd psychoruchowy	N1	N2

Schizofrenia charakteryzuje się brakiem integracji poszczególnych funkcji psychicznych. Saul postępuje w logiczny sposób i prowadzi normalne życie poza momentami, gdy ściga Dawida. Nie wykazuje współistnienia sprzecznych myśli, uczuć czy dążeń. Jako drugie kryterium przyjęto rodzaje, a właściwie rodzaj urojeń Saula. Są to bez wątpienia urojenia paranoiczne. Początkowo są bardzo prawdopodobne i logiczne, zwłaszcza po ostrzeżeniu, jakie otrzymał od Samuela. Z biegiem czasu narastają i stają się coraz bardziej obsesyjne. Saul czuje się nieustannie zagrożony. Początkowo po tym, jak Samuel ogłasza mu, że Bóg wybrał już jego następcę, Saul czuje ogólny lęk, lecz nie lokuje go nigdzie konkretnie. I to był zapewne bodziec mogący wpłynąć na dalszy rozwój jego choroby. Dopiero po jakimś czasie Saul kumuluje wszystkie swoje lęki w postaci Dawida, powodowany tym, że młodzieniec zyskał sobie sympatię ludu. Od tego momentu ma urojenia prześladowcze na jego punkcie. O spisek podejrzewa swojego syna, dwór oraz kapłanów z Nob. Również ten argument przemawia za wykluczeniem schizofrenii z potencjalnych chorób, na które mógł cierpieć Saul, gdyż urojenia paranoiczne raczej nie występują w tej chorobie. Ze schizofrenią powiązane są urojenia paranoidalne, zwykle nielogiczne i niezrozumiałe dla otoczenia chorego, które w przypadku Saula nie występują.

Trzecim przyjętym kryterium jest pewnego rodzaju zmienność w zachowaniu Saula. Mania prześladowcza, przeplatana momentami smutku i przygnębienia, mogłaby wskazywać na chorobę afektywną dwubiegunową²⁵. Afekt obejmuje następujące zaburzenia nastroju: depresja, mania, lęk, agresja, gniew. W psychozach afektywnych zaburzenia nastroju występują naprzemiennie, w układzie depresja–mania. Wahania nastroju przechodzą od stanu skrajnej depresji aż do stanu maniakalnego. Jednak po dokładnej analizie należy zauważyć, że stany maniakalne w przypadku Saula koncentrują się tylko na postaci Dawida. Poza tym Saul nie wykazuje ogólnego podniecenia psychoruchowego ani nadmiernej gestykulacji czy słowotoku, które są charakterystyczne podczas epizodu maniakalnego w chorobie dwubiegunowej. Nie jest też szczęśliwy, a raczej skupiony na odnalezieniu i zabiciu Dawida. Dodatkowo stany depresyjne też nie są aż tak potężne, aby

²⁴ Krystyna Walden-Gałuszko, *Zarys psychopatologii ogólnej i psychiatrii* (Gdańsk, 1999), 61.

²⁵ Zob. więcej o chorobie dwubiegunowej: Michael Haslam, *Psychiatria* (Poznań, 1990), 258.

całkowicie wyeliminowały go z życia dworskiego. Kiedy Saul nie ściga Dawida, nadal wypełnia swoje obowiązki jako król. Są to argumenty przeciwko chorobie afektywnej.

Zakończenie

Sądząc po objawach, można przypuszczać, że Saul najprawdopodobniej cierpiał na zaburzenia urojeniowe, a konkretnie na paranoję prześladowczą. Wskazują na to jego zachowania w stosunku do Dawida, np. rzucenie włócznią i pościgi. Również nieuzasadnione oskarżenia w stosunku do Jonatana i kapłanów z Nob podkreślają stopień zaawansowania paranoi Saula. Jej przyczyny upatrywać można we wstrząsie, jaki przeżył, gdy dowiedział się o utracie błogosławieństwa Bożego. Lęk przed utratą wszystkiego mógł zapoczątkować chorobę. W dodatku z Księgi Samuela można się dowiedzieć, że Saul był raczej człowiekiem porywczym, wojownikiem. Te cechy bardzo wpływają na rozwój tej choroby. Wysokie mniemanie o sobie i zagrożenie utratą szacunku bez wątpienia tylko nasiliły objawy. Zachowanie Saula w Nauathu, czyli prorokowanie i zdjęcie szat, mogło być spowodowane omamami ksobnymi. Saulowi mogło wydawać się, że znowu został wybrany, czego bardzo chciał. W przypadku Saula nie występują inne omamy słuchowe, węchowe czy dotykowe. Jest to też jedyny moment, który wskazuje na ich występowanie. Niekończące się pościgi za Dawidem podkreślają tylko nasilenie obsesji. Jest jednak moment świadczący o tym, że Saul nie do końca był sobą w momencie prześladowania Dawida – to ich spotkanie w jaskini, kiedy Saul, widząc Dawida, zachowuje się tak, jakby cieszył się, że go widzi. Nazywa go nawet synem. Jest wzruszony i błogosławi mu jako przyszłemu królowi. Wygląda to tak, jakby Saul przebudził się i zobaczył rzeczywisty obraz sytuacji. Potem jednak obsesja wraca i trwa jakiś czas. Saul nie zabija ostatecznie Dawida. Ginie na wojnie z Filistynami po tym, jak rzuca się na swoją dzidę, aby nie zginąć z ręki wroga²⁶.

Choroby psychiczne w Piśmie Świętym to temat bardzo rozległy i skomplikowany. Istnieje wiele przykładów osób, które cierpiały na różnego rodzaju zaburzenia psychiczne. Tematem niniejszego artykułu był pierwszy król Izraela, Saul. Jak wspomniano we wstępie, diagnoza postawiona w tej pracy jest jedynie analizą opisów poszczególnych objawów i interpretacją ich w świetle dzisiejszej medycyny. Mogą być inspiracją do szerszych badań na tym polu, ale na pewno nie dają pewności dotyczącej rzeczywistych chorób, na które mógł cierpieć Saul. Taką pewność dać może jedynie indywidualny kontakt i bezpośrednia obserwacja chorego i jego otoczenia.

Zdiagnozowanie Saula jako osoby cierpiącej na zaburzenia paranoiczne powstałe na skutek stresu i wzmożonego lęku pozwala spojrzeć na zachowanie pierwszego króla Izraela bardziej łagodnie i bez oceny. Jednocześnie osoby cierpiące na podobne zaburzenia i choroby mogą dostrzec w Saulu wsparcie i motywację do wyzdrowienia. Bo obserwując zachowanie króla z dystansu, łatwiej dostrzec swoje problemy i poprosić o pomoc w ich rozwiązaniu.

²⁶ Bruce M. Metzger, David Goldstein, John Ferguson, *Wielkie wydarzenia czasów biblijnych* (Warszawa, 1998), 80.

Bibliografia

- Chrostowski, Waldemar. „Chorzy psychicznie w świetle Biblii”. *Collectanea Theologica* 84, 1 (2014): 18–21.
- Dziadosz, Dariusz. *Monarcha odrzucony przez Boga i lud. Proces redakcji biblijnych tradycji o Saulu*. Przemyśl, 2006.
- Fitzmyer, Joseph A., Roland Murphy, Raymond Brown. *Katolicki komentarz biblijny*. Prymasowska Seria Biblijna. Warszawa, 2013.
- Hahn, Wilfred. *Zaburzenia psychiczne w świetle Biblii*. Ustroń, 2008.
- Haslam, Michael. *Psychiatria*. Poznań, 1990.
- Merecz, Robert. *(Współ)odpowiedzialność Boga za bieg historii według Ksiąg Samuela i Królewskich*. Warszawa, 2010.
- Metzger, Bruce, David Goldstein, John Ferguson. *Wielkie wydarzenia czasów biblijnych*. Warszawa, 1998.
- Pawlaczyk, Bogusław. *Biblia a medycyna*. Poznań, 2007.
- Popowski, Remigiusz. *Septuaginta, czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami*, Prymasowska Seria Biblijna. Warszawa, 2013.
- Rydziński, Zbigniew. *Psychiatria*. Łódź, 1996.
- Ryken, Leland, James C. Wilhoit, Tremper Longman III. *Słownik symboliki biblijnej*. Prymasowska Seria Biblijna. Warszawa, 2003.
- Skowronek, Alfons. *Chorzy i ich sakrament*. Włocławek, 1997.
- Stefański, Jerzy. *Sakrament chorych w dziejach i życiu Kościoła*. Gniezno, 2000.
- Tsumura, David T. *The First Book of Samuel. The new International Commentary to the Old Testament*. Cambridge, 2007.
- Walden-Gałuszko, Krystyna. *Zarys psychopatologii ogólnej i psychiatrii*. Gdańsk, 1999.
- Walton, John H., Victor H. Matthews, Mark W. Chavalas. *Komentarz historyczno-kulturowy do Starego Testamentu. Księgi protokanoniczne*. Prymasowska Seria Biblijna. Warszawa, 2014.

Streszczenie

Choroby psychiczne są bardzo dużym problemem współczesnego świata. Coraz więcej osób jest dotkniętych jakimiś zaburzeniami psychicznymi i niemal już w każdej rodzinie można spotkać kogoś z takimi trudnościami. Ta praca przedstawia analizę stanu psychicznego Saula, pierwszego króla Izraela. Przypadek Saula jest na pewno skomplikowany, ale jednocześnie daje ogromne przesłanki, by przypuszczać, że pierwszy król Izraela miał problemy psychiczne. Najbardziej prawdopodobne w jego przypadku wydawały się trzy choroby. Była to schizofrenia, zespół urojeniowy oraz choroba dwubiegunowa. Aby jeszcze dokładniej określić, na którą z tych chorób cierpiał Saul, przyjęto trzy kryteria. Pierwszym z nich było kryterium wieku, w którym zaczęły pojawiać się pierwsze objawy. To kryterium wyeliminowało schizofrenię, gdyż okazało się, że pierwsze objawy choroby wystąpiły u Saula po 30. r.ż., co w przypadku schizofrenii raczej się nie zdarza. Drugie kryterium dotyczyło rodzajów urojeń, jakie miał Saul. Były to urojenia paranoiczne, dość logiczne, bez omamów. Ten rodzaj urojeń potwierdza prawdopodobieństwo, że Saul cierpiał na zespół paranoiczny. Ostatnie kryterium dotyczyło zmienności w zachowaniu króla. Okazało się, że zmiany te były niewystarczające, by uznać je za chorobę afektywną dwubiegunową. Ostateczną diagnozą jest więc zespół paranoiczny skoncentrowany w osobie Dawida. Ponieważ nie ma możliwości bezpośredniej konfrontacji z pacjentem ani obserwacji jego zachowania, te rozważania są jedynie analizą objawów opisanych w Biblii. Nie wiadomo, na ile dokładnie opisał je autor, dlatego nie można być do końca pewnym diagnozy. Przypadek Saula pokazuje coś jeszcze. Odrzucenie i osamotnienie są podstawą chorób psychicznych. Zwłaszcza w dzisiejszym świecie, kiedy tak wielu ludzi nie czuje się akceptowanymi i kochanymi, znacznie wzrasta ryzyko występowania chorób związanych z psychiką człowieka.

Słowa kluczowe: Saul, Dawid, choroby psychiczne, depresja, schizofrenia, paranoja, zdrowie, 1 Księga Samuela, Pismo Święte

Abstract

KING SAUL AS AN EXAMPLE OF A MENTALLY ILL PERSON IN THE OLD TESTAMENT

Mental illnesses are an enormous problem in the contemporary world. An increasing number of people suffer with psychiatric disorders and almost every family has members with some such difficulty. This dissertation presents an analysis of the mental state of Saul, the first king of Israel. Saul's case is certainly complex, and simultaneously provides a greater certainty of the first king of Israel's psychological problems. Three illnesses appear to be most likely in his case: schizophrenia, a delusional syndrome, or bipolar disorder. Three criteria have been adopted to make a better identification of the illness that affected Saul. The first criterion is related to the subject's age at the onset of symptoms. This criterion eliminated schizophrenia as the first symptoms of Saul's illness appeared after he was thirty, which does not usually occur in cases of schizophrenia. The second criterion pertains to the type of delusions experienced by Saul. They were paranoid, relatively logical and without hallucinations. This type of delusion attests to the likelihood that Saul suffered from paranoid syndrome. The final

criterion is related to the changeability of the king's behaviour. Consequently, it revealed that the changes were not significant enough to be identified as a bipolar affective disorder. Since a direct confrontation with the patients and observation of their behaviour is impossible, these considerations are only an analysis of symptoms described in the Bible. It is unknown how accurately they were described by the author, and thus a diagnosis cannot be certain in the end. The case of Saul also reveals that rejection and isolation are at the foundation of psychological illnesses. The risk of mental illnesses significantly increases in the contemporary world when so many people do not feel accepted or loved.

Keywords: Saul, David, mental illness, depression, schizophrenia, paranoia, health, 1 Samuel, the Bible